

Исакова Рахима Шахобиддинова

Наманган муҳандислик - педагогика институти доценти

Жўрабоев Мехрузбек Мухторжанович

Наманган муҳандислик - педагогика институти доценти

АЛИШЕР НАВОИЙ - БУЮК МАЪРИФАТПАРВАР СИЙМО

Улуғ ўзбек шоири ва мутаффакири Алишер Навоийнинг ҳаётлик даврида унинг бир кечада портретлари яратилган бўлиб, яна бир қатор расмларда шоирнинг сиймоси акс эттирилган деб тахмин қилинади.

Алишер Навоий шахсияти тўғрисидаги энг қимматли ва ноёб манбалар албатта унинг ўз асарларидир. Шоирнинг ҳаёти ва ижодига оид кўплаб тадқиқотлар мавжуд, аммо уларда Алишер Навоийнинг нашр кўриниши қиёфасининг тўла ва мукамал баёни йўқ. Ўша даврнинг машҳур тарихчиси Ғиёсиддин Хондамир асарларида, айниқса “Мақорим ул-ақлоу” китобида, ҳамда Зайниддин Восифийнинг “Бадои ул-вақои” ва Заҳриддин Бобурнинг “Бобурнома” сида Алишер Навоий ҳаётидан қизиқарли ва ибратли лавҳалар, унинг ҳарактерини айрим қирраларини очиб берувчи муҳим кузатишлар баён қилинган.

Тарихчи Қози Аҳмад Қумийнинг хаттотлар ва рассомлар тўғрисидаги “Гулистонни хунар” (“Санъат гулистони”) рисолидаги маълумотдан Алишер Навоийнинг “Мажолис ул-нафоис” таскирасини котиблар султони Султон Али Машхади ҳусниҳат билан кўчирган, қўлёзма саҳифалари расмлар билан зийнатланган еканлигидан хабардор бўламиз.

Ўрта Осиё халқлари тасвирий санъати тарихида миниатюра ёки қадимги нодир қўлёзмаларни зийнатлаш учун яратилган нафис мўжаз расмлар жуда катта ўрин тутди. Буни кейин мустақиллик йилларида санъаткорларнинг олиб борган йирик тадқиқотлари эълон қилинган қатор рангли албомлар яна бир қарра тасдиқлайди.

Ўтган асрнинг 70-йилларида Алишер Навоий туғилган кунига 525 йил тўйини нишонлаш муносабати билан яратилган аксарият тасвирий санъат асарларидан ташқари рассомлар Тўхтабек Соипов, Жавлон Умарбеков, Иван Кириакиди, Темур Саъдуллаев, Абдулбоқи Ғуломов, Темурғолиб Жамолитдинов ва бошқалар ижодида ҳам миниатюр санъати анъаналарига мурожат қилиш сезиларли даражада кучайган эди. Бугунги кунда Марказий Осиё жаҳоннинг энг қадимий маданий марказларидан бўлгани исботланмоқда. Аммо бу иш ката қийинчиликлар ва машаққатли тадқиқотлар туфайли амалга оширилмоқда. Чунки Марказий Осиё халқларининг барча меъморий обидалари, зеби зийнатлари, уларнинг бадиий нафис кўчирилган китоблари, муттасил чет эл босқинчилари томонидан талон-тарож қилиб келинди.

Абу Райҳон Берунийнинг ёзишича: "...Юнонистонлик фотик Искандар Ўрта Осиё халқларининг илму фан хазиналарини ўз мамлакатига олиб кетди. Искандар ва унинг ворислари томонидан ҳаёт воситаси бўлган ва фахр қилинадиган гўзал санъатлар барбод этилган эди. Искандар кўплаб китобларни куйдирган, ажойиб биноларни вайрон қилган"[1].

Қомусий билимлар сохиби, буюк мутафаккир Алишер Навоий фан ва санъатнинг турли сохалари: адабиёт, тарих, тил, мусиқа, ҳаттотлик, математика, тасвирий санъат, меъморчилик ва бошқа билимларни ривожлантириш билан бирга таълим-тарбияни такомиллаштиришга ҳам ката еътибор берганди. У ўзининг "Хамса", "Мақбул-ул Қулуб" каби йирик асарларида, шунингдек, "Муножот", "Вақфил", "Мажолис-ул Нофоис", "Муҳокаматул луғатайн" асарларида еса тарбияга оид ўз қарашларини ифода этади.

Алишер Навоий ўзининг бадиий асарларида комик инсон образларини яратиб, таълим-тарбия тўғрисидаги фикрларини ифодалаган бўлса, маърифий асарларида еса комик инсонни шакллантиришнинг тип мазмуни, йўллари усулларини батх этади.

Алишер Навоий ўз даврининг илғор, маърифатпарвар алломаси сифатида исломдаги таълим-тарбия ақидалари, ўзидан илгари ўтган мутафаккирларнинг қарашларини анъанавий тарзда давом еттирди. Айниқса, инсон камолотида илм-фаннинг ўрни, ақл-идрокининг аҳамиятини ёритиб берди.

Алишер Навоий билим олишда барча фанларни ўрганишни тарғиб этади. У билимни узлуксиз ўрганиш зарур дейди. Буюк аллома билим олиш тамойилларини ўз даврида тўғри ифодалаб, ҳатто таълим тизимини ҳам белгилаб беради, яъни Алишер Навоий таълим тизимини ўз даврида мактаб, мадрасаларда ўқиш, олим, хунарманд, санъаткорларга шогирд тушиб ёки мустақил ҳолда билим олиш имкониятларидан фойдаланишни тавсия этади. Мутафаккир ҳар бир инсон ақлли, ахлоқли, билимдон, одил, доно, софдил, саховатли, сабр-қаноатли, адолатли, мурувватли, камтар, мард ва жасур бўлмоғи лозим, деб таъкидлар эди.

Алишер Навоий асарларида китоб яратиш ёки китобот санъатига оид маълумотлар салмоғли ўрин егаллайди. Хусусан, унинг “Хамса” таркибидаги дostonлари, “Хазойин ул-Маоний” девони, “Мақбуб ул-қулуб” ва бошқа асарларида китобот санъатига таллуқли фикрлар, кузатишлар талайгина учрайди. “Мажолис ун-Нафоис” тазкирасидан китобот санъати ақли тўғрисидаги маълумотлар таҳлил етилади. Аммо тазкирада номлари зикр етилган еллик ижодкорларнинг китобот санъатига дахлдорлиги, уларнинг ҳар бири тўғрисида батафсил тўхташ бир мақола доирасида мумкин эмас.

Алишер Навоий даври китобот санъати хусусан расм санъати ва хаттотлик маълум даражада кўпгина тадқиқотчилар томонидан, шу жумладан А.А.Семёнов, Ҳамид Сулаймон, А.Муродов, Г.А.Пугаченкова, О.А. Акимущип, А.А.Иванов, Н.Норқулов ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Насталик хатининг мислсиз устози “Қиблат ул-қуттаб” (Котиблар пешвоси) унвони сохиби бўлган Султон Али Машҳадий Алишер Навоий ва Ҳусайн Байқаронинг тўплаб бебаҳо қўлёзмаларни китоб ҳолига келтиришда ката захмат чеккан. Бундан ташқари, Низомий, Фахриддин Аттор, Хўжа

Хофиз, Садий, Хусрав Дехлавий, Абдурахмон Жомий сингари мумтоз адабиётимиз даҳоларининг кўплаб асарлари ҳам унинг бетиним сайи-харакатлари билан кўчирилиб, авлодларга армуғон этилган.

Улуғ мутафаккир Алишер Навоий асарларини мутоала қилар эканмиз, уларда акс етган, илгари сурилган чин инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ҳаётга ошувталиқ, кенг маънодаги ишқ-муҳаббат ғоялари вужуди шуни қамраб олади, ўзига мафтун етади. Бу ҳам Навоий ижодининг умрбоқийлигидан, умумбашарий қадрятлар руҳи билан чуқур суғорилганлигидан далолатдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар 1-жилд. Тошкент, "Фан" нашриёти, 1968-1983-й
2. Алишер Навоий, Хамса достони.